

DOI: 10.31866/2410-1311.43.2024.303045
УДК 719:069-021.341"20"

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МУЗЕЇВ ПРОСТО НЕБА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Артем Позняк

Викладач,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
Київ, Україна
ORCID: 0009-0009-3510-8402
e-mail: Licum@ukr.net

Для цитування:

Позняк, А. (2024). Актуальні проблеми та перспективи розвитку музеїв просто неба на сучасному етапі. *Питання культурології*, 43, 170–181. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303045>

Мета статті — розглянути аспекти формування та розвитку скансенів, їх види й особливості функціонування, насамперед через призму проблемних реалій в Україні. *Результати дослідження*. Висвітлено основні історичні факти створення скансенів у світі, аспекти й типологію музеїв просто неба в Україні. Розглянуто проблематику трактування поняття «скансен»; акцентовано на тому, що це не тільки традиційні музейні заклади, що працюють з відвідувачами, а й центри дозвілля. Представлено специфіку найважливіших проблем функціонування сучасних скансенів в Україні, перспективи їх можливого розвитку. *Наукова новизна* дослідження полягає в тому, що вперше перспективи діяльності музеїв просто неба розглянуто через призму проблематики сьогодення в культурній сфері, а також російсько-української війни та її руйнівних факторів. *Висновки*. Основна місія скансенів — донести до майбутніх поколінь унікальність архітектури, побуту, традицій природокористування наших предків в умовах, максимально наближених до автентичних. Адаптація до нових інформаційно-цифрових викликів, захист культурного та музейного надбання, особливо під час воєнної російської агресії, є перепорою в культурній сфері України. Знищення культурно-історичного надбання українського народу все частіше відбувається цілеспрямовано, з усвідомленням агресором особливого статусу таких предметів та об'єктів, тож про повноцінну роботу скансенів і їх культурно-дозвілльову діяльність в умовах воєнного стану говорити майже неможливо. А перспективи їх функціонування, якби не військова російська агресія, цілком вивели б роботу музеїв просто неба на новий рівень. Однак реалії та небезпека сьогодення, на жаль, змушують лише сподіватися, що руйнувань і жертв більше не буде; попереду ще тривалий післявоєнний період відновлення та реконструкції.

Ключові слова: скансен; музей просто неба; історико-культурна спадщина; пам'ятки народної архітектури; воєнні дії; руйнування

Вступ

В епоху динамічного та прогресивного розвитку, інформатизації сучасної архітектури та її впливу на вітчизняних архітекторів актуальності й гостроти набуває питання збереження, популяризації та музеєфікації історичної і народної спадщини в Україні. Важливим чинником втрати її ідентичності є процеси глобалізації, стрімкої урбанізації, зміни сільського ландшафту, демографічного спаду сільських поселень та втрати культурних традицій, а також зовнішніх агресивних факторів — воєнних дій сусідньої держави.

Нині формою збереження та експонування пам'яток архітектури й побуту є етнографічні комплекси або скансени (музеї просто неба) національного, регіонального та локального значення. Попри те, що скансени відтворюють минуле повсякденне життя українців, профіль відвідувачів відображає широку громадськість і транслює колективну цікавість, а не поодинокую.

Культурно-дозвіллєве життя скансенів останнім часом змінилося та знайшло нові форми презентації для громадськості. Здебільшого єдиним ефективним способом збереження для наших сучасників і майбутніх поколінь унікальних артефактів є музеєфікація їх за місцем знаходження, а огляд їх відвідувачами можливий виключно за допомогою фото- та відеозаписів, а також 3D-образів, синтезованих за допомогою об'ємного сканування та комп'ютерної обробки отриманих хмар точок, з подальшим розміщенням їх у віртуальних фондах музеїв. Такі можливості, на жаль, ще не ввійшли в постійну практику роботи скансенів.

Водночас є багато важливих проблем щодо тенденцій розвитку музеїв просто неба, становлення та формування ціннісних особливостей скансенів, питань їх комерціалізації та подальшого розвитку в сучасних реаліях України. Варто також наголосити на малій вивченості цих питань протягом останнього часу у вітчизняній культурологічній науці.

Аналіз попередніх досліджень

Проблематика дослідження діяльності музеїв і скансенів під час пандемії та війни в науковому дискурсі почала розвиватися останніми роками. Науковці, аналізуючи нинішню ситуацію в культурній сфері, невпинно наголошують, що музеї є хранителями культурної спадщини. Це безпосередньо пов'язує їх із суспільством. Музеї як соціокультурний інститут суспільства з'єднують людські покоління через соціокультурні процеси покоління українців, інтерпретують і транслюють їхню духовність, гідність і патріотизм. Але музеї не застраховані від надзвичайних ситуацій і наслідків війни. Докторка історичних наук М. Палієнко (2008) слушно наголошує, що під час повномасштабної російської агресії з особливою гостротою актуалізуються питання збереження української національної ідентичності, колективної й історичної пам'яті, наших традицій та історико-культурної спадщини. Із цим важко сперечатися, особливо в аспекті аналізу роботи скансенів, які є чи не найбільшими (за масштабами) осередками збереження народного надбання (Zippelius, 1974). Але в жодній науковій роботі, публікаціях автори не наважуються прогнозувати перспективи діяльності музеїв просто неба, адже виклики можуть бути ще загрозливішими, а руйнування не є остаточними та можливі зміни в статистиці культурних втрат. Літопис скансе-

нів від початку їх виникнення (Czajkowski, 1981) до сьогодення (*Destruction of cultural heritage*, 2022) розкриває аспекти діяльності культурної сфери в мирний, пандемійний і воєнний час. Проте проблема залишається невирішеною через невизначеність часових меж несприятливих і руйнівних подій в Україні та потребує подальшого аналізу й досліджень.

■ Мета статті

Метою статті є розгляд аспектів формування та розвитку скансенів, їх видів і особливостей функціонування, насамперед через призму проблемних реалій в Україні.

■ Результати дослідження

Сьогодні все частіше наголошується на важливості відродження етнічних традицій, збереження «культурної пам'яті» для наступних поколінь, адже традиції — це не лише пам'ять предків, це все те найкраще, найсвоєрідніше, властиве народу в культурі, народній творчості, побуті, релігії, ремеслах, виробництві.

Найяскравішими зразками відтворення історичної спадщини народу є музеї. Це спосіб зберігання, презентації, трансляції історичної, культурної та природної спадщини, матеріальної та духовної культури. Прикладом закладів, які займаються проблематикою збереження та відтворення історичних цінностей і традицій, є етнографічні музеї — група історичних музеїв, які збирають, зберігають, вивчають та експонують етнографічні колекції, документують процеси етногенезу, побут і культуру народу.

Поширеною формою етнографічних музеїв, створюваних на основі музеєфікації репрезентативних фрагментів етноландшафтного середовища й об'єктів матеріальної етнокультурної спадщини, є скансени, або етномузеї просто неба. Створюють етнографічні музеї просто неба на основі нерухомих пам'яток історії та культури на місці їх розташування і в природному оточенні (музеєфіковані на місці) або на основі перенесення пам'яток на спеціально відведену територію з інших місць.

Перший скансен — етнографічний комплекс — музей просто неба, розташований на острові Юргорден у Стокгольмі й заснований Артуром Хазеліусом 11 жовтня 1891 р. Цей скансен став першим у світі етнографічним музеєм просто неба в центрі Стокгольма, де зібрані будинки та споруди з різних куточків Швеції і навіть такі цілі комплекси, як, наприклад, кузня, майстерня складува, пекарня. У музей звозили будинки та садиби з усієї країни.

Важливими передумовами створення перших музеїв просто неба стали всесвітні виставки другої половини XIX ст. з етнографічними експозиціями, які моделювали інтер'єри будинків у вигляді стін, підлоги, стелі та рухомих експонатів, що наповнюють ці інтер'єри, а також у вигляді повнометражних копій найцікавіших будівель. Отже, до кінця XIX ст. у Швеції та Норвегії, яка входила тоді до шведсько-норвезької унії, виникли передумови для створення перших музейних етнографічних комплексів просто неба.

Початкове визначення таких музеїв, що сформував німецький дослідник та великий фахівець у цій сфері, перший директор Рейнського музею просто неба

Kommern A. Ципеліус (Zippelius, 1974), підтримав згодом відомий польський учений Є. Чайковський (Czajkowski, 1981), а нині схвалили директори Європейської асоціації музеїв просто неба, стосувалося насамперед музеїв народної архітектури та побуту, або музеїв дерев'яного зодчества. Відомо, що саме слово «скансен» з'явилося в 1891 р. у Швеції, коли було відкрито перший скансен. Ця назва стала номінальною і дала назву великому напрямку — скансенології. Цей вид архітектурно-етнографічної експозиції має різні назви: англійці називають його «музей на відкритому повітрі», американці та австралійці — «музей відкритих дверей», німці — «музей відкритого світу», французи — «екомузей», чехи — «музей у природі».

За кордоном скансени з'явилися давно й дуже популярні серед місцевих жителів і туристів. Найвідоміші з них перебувають у Німеччині, Румунії, Данії, Болгарії, Південній Кореї, Японії.

Після Другої світової війни, з 1950-х рр., різко почала набирати обертів індустрія туризму. Суто практичні інтереси туристичного бізнесу, які бурхливо розвиваються, «збіглися» як з науковими інтересами культурологів, істориків, так і з інтересами музеології та прогресивної громадськості щодо збереження об'єктів історико-культурної спадщини, які катастрофічно швидко зникають, що й сприяло інтенсивному створенню музеїв просто неба. Значних успіхів у створенні скансенів у повоєнні роки досягли сусідні Польща, Болгарія, Угорщина, Румунія та інші країни. У Румунії функціонує понад 18 скансенів, з них «Музей-село» із загальнонаціональним охопленням. Один-два музеї із загальнонаціональним охопленням мають й інші європейські країни.

Є достатня кількість музеїв просто неба на Азійському континенті — на острові Хоккайдо (Японія), в Пуссані (Корея), на Північній Суматрі (Індонезія) тощо. На Американському континенті це музеї «Хорелл-Віллідж» (Трансильванія), «Форт-Росс» (Каліфорнія); «Колоніальний Вілліамсбург» (Вірджинія) та інші. Створено скансени й на Африканському та Австралійському континентах.

Українські скансени — це центри, де культурна спадщина популяризується через участь відвідувачів у культурно-дозвіллевій діяльності музею. Музеї просто неба розглядаються не тільки як традиційні музейні заклади, що працюють з відвідувачами, а й як центри дозвілля. Адже скансени всіх форм власності та підпорядкування, окрім того, є осередками організації розваг, культури, місцями для проведення конференцій, відпочинку й театрального мистецтва, а також центрами популяризації та актуалізації культурної спадщини країни (Борисенко, 2019).

Типологія українських скансенів різна: національні (Національний музей народної архітектури та побуту України в Пирогові); регіональні (Музей народної архітектури та побуту в Переяславі-Хмельницькому, Львівський музей народної архітектури та побуту «Шевченківський гай»); обласні (Закарпатський музей народної архітектури та побуту, Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту, Музей історії сільського господарства Волині, Музей народної архітектури, побуту та дитячої творчості) (Каднічанський, 2009); археологічні («Гелон», Більське городище) тощо. Окрім того, є музеї-резервати. На переконання Т. Кари-Васильєвої (1997), вони є однією з форм раціонального

збереження і акумуляції пам'яток народної архітектури та побуту на «одвічних» місцях, тобто на місцях їх первинного розташування. Такими музеями-резерватами є етнографічні осередки на Черкащині (с. Ризине та с. Тимошівка), Івано-Франківщині (с. Тлумач), Закарпатті (с. Петрово, с. Монастирець); комплекс млинарських споруд із сукновальнею на Чорній Річці (озеро Синевир, Міжгірський район, Закарпатська область).

Термін «екомузей» є відносно новим явищем в українській музейній типології. Вітчизняні дослідники часто асоціюють це поняття зі скансеном. Однак, на нашу думку, екомузеї мають кілька спільних рис у порівнянні з ним. Наприклад, музей-скансени за своєю природою надають можливості для передачі народних цінностей між різними поколіннями та відіграють важливу роль у формуванні національної ідентичності. В умовах матеріальної глобалізації музеї просто неба мають особливу цінність для етнічних груп. А. Рів'єр, засновник ідеї екомузеїв, вважає скансен півнером екомузеїв (Кирпан, 2008). Він визначає екомузей як заклад, спланований і створений у співпраці місцевої громади з владою. Завдання місцевої влади — забезпечити музей відповідними фахівцями та вирішити фінансові проблеми. Після цього громада бере активну участь в управлінні екомузеєм (Кирпан, 2008).

Локальні музеї є новими та перспективними музейними установами. Їх мережа постійно розширюється та найдоцільніше створювати їх як філії краєзнавчих музеїв або обласних народних музеїв. Найбільша кількість таких скансенів знаходиться на Закарпатті, де створено окремі хати-музеї в с. Антонівка Ужгородського р-ну, с. Зубівка Мукачівського р-ну, с. Осій Іршавського р-ну, с. Горінчове, с. Стеблівка Хустського р-ну, у с. Петрове Виноградівського р-ну відтворено комплекс будівель угорського села. Також локальний скансен «Ремісничий хутір Плугаки» створено і на Рівненщині (Афанасьєв та ін., 2009).

Наприклад, добре відтворена садиба може вважатися скансеном. Тому, на нашу думку, не будь-яку експозицію або комплекс, що зберігає автентичність середовища, можна вважати класичним скансеном. Вважаємо, такі об'єкти слід називати не музеями, а, наприклад, культурно-освітніми комплексами. В окрему групу також слід виділяти так звані церковні скансени, які не відповідають вимогам скансенів — музеям народної архітектури та побуту. Тому для точнішого визначення скансенів необхідно виділити базові ознаки, які відрізняють їх від інших типів музеїв просто неба.

Варто зауважити, що історично сформованими базовими були два фактори: збереження пам'яток народної архітектури (найчастіше — дерев'яної) та демонстрація того або іншого типу культури в регіоні, традиційних форм природокористування та етнографічних колекцій. В Україні не всі будівлі є автентичними, більшість — це лише відновлені за зразками давніх споруд. Сама собою демонстрація архітектурних пам'яток передбачає наявність великих територій, оскільки кожна окрема пам'ятка — відносно великий об'єкт, а комплекс таких об'єктів вимагає величезної території. Зібрати «всю країну в одному місці» у разі нашої територіально великої держави, найбільшої за площею країни Європи, здається нереальним — при цьому «етнографічне село» перетворилося б на величезне місто. В Україні музеї просто неба, музеї дерев'яної архітектури, створюються

за іншим принципом: не один великий музей («вся країна в одному місці»), а багато музеїв (етнографічних місць) у різних регіонах країни на основі місцевого характеру експозиції. Це, по суті, і робить скансени унікальними й автентичними об'єктами.

Але нині в Україні немає загальноприйнятого погляду на визначення «скансен». Відсутність загальної методологічної бази в питаннях скансенології є причиною відсутності будь-якої статистики у цьому напрямі. Саме тому актуальним завданням культурологів є визначення критеріїв та розробка бази скансенів.

Однією з найважливіших проблем функціонування сучасних скансенів в Україні є їхня слабка маркетингова політика на ринку туристських пропозицій. Зокрема, донедавна гостро постала проблема недостатньої поінформованості про ці об'єкти та їх туристичний потенціал як працівників туризму, так і самих туристів (Бущенко, 2016). Недостатня кількість рекламних та інформаційних матеріалів про скансени (їх наявність та особливості) ускладнювала просування таких ресурсів на ринок. Необхідним і доречним є інформування про переваги музеїв-скансенів перед традиційними «вітринними» музеями щодо етнічної концепції розвитку внутрішнього туризму.

Другою важливою проблемою можна визначити їхній слабкий анімаційний супровід. Необхідність запровадження інноваційних культурно-дозвіллевих проєктів у діяльність музейних закладів просто неба обумовлена істотним ускладненням умов їх функціонування і розвитку. На сьогодні українським скансенам потрібно активно впроваджувати цифрові системи надання інформації. Інноваційні технічні засоби дають змогу розширити експозиційні можливості, провадити віртуальні виставкові заходи, застосувати 3D-технології, доповнити експозиції інформацією текстового або графічного типу (Криворучка, 2008).

Скансени відрізняються від інших форм музеїв саме своєю «живою» історією. Закриті експонати, вітринні експозиції вже не такі цікаві відвідувачам. Насичення експозицій різними формами показу селянських трудових та побутових процесів дають змогу створити ефект обжитості музейного інтер'єру, видимість господарів. Особливе значення має й принцип інтерактивності — частування відвідувачів традиційними селянськими стравами, показ селянських побутових і трудових процесів, у яких можуть взяти участь відвідувачі.

Також значна проблема для багатьох скансенів України — їхнє слабе інтернет-представництво. У більшості музеїв просто неба власні офіційні сайти взагалі відсутні, а у багатьох з тих, у кого вони є, вебресурси аж ніяк не найкращі щодо архітектури сайту, контенту, дизайну, зворотного зв'язку з користувачами. В Україні намагалися адаптувати музеї просто неба до нових умов, де інновації є одним з ключових складників. У зв'язку з цим організація культурно-дозвіллевої діяльності в музеях й досі стикається з різними викликами, адже пандемія за масштабами «затихла», але сам коронавірус усе ще поширюється.

Найважливішим напрямом діяльності українських скансенів має стати їхнє ширше представництво на вітчизняному ринку туристських послуг як потужних регіональних дестинацій. У зв'язку з цим важливо, щоб кожен з таких закладів став великим осередком побутування народно-мистецьких промислів та ремесел, на базі яких вони розвивалися б. Демонстрація народних промислів і ре-

месел в етномузеях просто неба сприятиме виявленню і розкриттю конкретних історико-економічних умов, які впливають на зміст культури народу. Кожен вид ремесел та промислів, демонстрація традицій і звичаїв, представлених у регіоні, може подаватися у скансені окремим ізольованим мікроселом. Очевидно, перспектив діяльності та розвитку скансенів багато, однак зовнішні фактори виявилися фатальними.

Локальні особливості побуту, господарського та культурного устрою окремих частин народу склалися залежно від природно-географічних умов, культурно-побутових зв'язків з іншими народами, переселеннями, міграційними процесами тощо. Музейні установи скансенного типу є специфічними, у яких наочно експонуються об'єкти, що мають традиції, типи та види природокористування, склалися в окремих регіонах України, але нині перебувають під загрозою руйнування і знищення.

Повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну у лютому 2022 року поставило під загрозу не тільки життя та здоров'я українців, безпеку їх життєдіяльності, а й усю історико-культурну спадщину народу — надбання багатьох століть, яке свідомо руйнує сусідня держава. Відсутність загальних уявлень, фінансової підтримки, правового забезпечення, можливості участі місцевих громад, а також численність руйнувань унаслідок військової російської агресії, у тому числі й повітряної, не дозволяють сформулювати список об'єктів, які слід відновити та зберігати, а тим паче окреслити заходи, спрямовані на збереження історичних і культурних об'єктів.

Нині відновлення зруйнованих населених пунктів та їх інфраструктури для створення нормальних умов життя населення залишається першочерговим невідкладним завданням, актуальним для багатьох областей, які постраждали внаслідок бойових дій, а також повітряних атак на всі регіони України. Про безпеку і цілісність скансенів з позиції масштабів території, яку вони займають, говорити складно, як і важко спрогнозувати обсяги їх можливих руйнувань.

Культурний простір українських скансенів охоплює велику кількість експонатів і будівель, які неможливо транспортувати, їх не можуть вивезти в безпечне місце. По суті, в умовах війни безпечних місць в Україні немає. Тому велика кількість експонатів, що мають етнографічну цінність, залишається в межах музеїв. Водночас на території скансенів не завжди можна належним чином проводити культурно-дозвіллеві заходи, оскільки можливість повітряних ударів по окупованих або територіях бойових дій і навіть по віддалених від них регіонах вимагає від відвідувачів негайно покинути музей і сховатися в бомбосховищах.

Співробітники скансенів можуть залишатися на місці, а працівники інших музеїв можуть переміщатися з колекціями. Ситуація є динамічною та залежить від нестабільних і непередбачуваних факторів безпеки. Про роботу музеїв просто неба на офіційному рівні не повідомляють. Окрім питань безпеки, важливим є формування програми реставрації історико-культурного спрямування, що охоплює великі реставраційні блоки. Насамперед відновлення зруйнованих споруд та формування експозицій. Ця робота потребує багато часу й коштів, і Україна, перебуваючи в надважкій ситуації, потребує допомоги іноземних партнерів, міжурядових культурних програм та інвестиційних проєктів. Окрім того, за

сприяння ЮНЕСКО українська влада змогла закріпити за об'єктами культурної спадщини емблему блакитного щита для охорони об'єктів Гаазькою конвенцією 1954 року (Mallard, 2022), а будь-які руйнівні дії щодо них вважаються порушенням міжнародного права (*Destruction of cultural heritage*, 2022).

Ухвалення все більшої кількості міжнародних актів у сфері захисту культурних цінностей, формування міжнародної судової практики, однозначність думок юристів з питань необхідності міжнародної криміналізації таких зазіхань і недосконалий міжнародний механізм захисту від них не дають результатів, досягнення яких передбачали в разі створення відповідних міжнародно-правових засобів (Sterio, 2017). Конвенції та інші правові акти необхідні, та їх недостатньо для врегулювання дедалі складніших ситуацій у районах бойових дій. Історико-культурна спадщина народу опинилася на передовій воєнних дій. Тож збереження скансенів в умовах воєнної агресії є важкою ношею насамперед для музейних працівників і громадських організацій, місцевої влади та громад.

Руйнування музейних і культурних об'єктів в Україні численні. Демонстративність зазіхань на культурно-історичні цінності, зміна їх характеру і зростання розміру шкоди, яка завдається, вказує на те, що такі дії перестали бути «попутно скоєними», «вторинними» злочинами. Знищення культурно-історичного надбання українського народу все частіше відбувається цілеспрямовано, з усвідомленням агресором особливого статусу таких предметів та об'єктів, тож про повноцінну роботу скансенів і їх культурно-дозвілльєву діяльність в умовах воєнного стану говорити майже неможливо. А перспективи їх функціонування, якби не військова російська агресія, цілком вивели б роботу музеїв просто неба на новий рівень. Однак реалії та небезпека сьогодення, на жаль, змушують лише сподіватися, що руйнувань і жертв більше не буде, попереду ще тривалий післявоєнний період відновлення та реконструкції.

Скансени мають рухомі та нерухомі культурні цінності. Останні не можуть бути переміщені в безпечне місце у воєнних умовах. За можливості такі об'єкти потрібно захищати на місці. Рухомі культурні цінності — це об'єкти, які можуть бути демонтовані в короткий проміжок часу або переміщені в сховище, не розбираючись. Це артефакти й інші об'єкти художньої, історичної чи археологічної значущості, а також наукові колекції та репродукції культурних цінностей. В основному необхідно забезпечити історико-культурним цінностям належний юридичний захист, але через високу собівартість ці зобов'язання виконуються лише частково, і цінності скансенів перебувають під впливом потенційних руйнівників.

Завдяки вивченню новітніх технологій мають бути розроблені стандарти, які зроблять безпечним зберігання рухомих і нерухомих культурних цінностей в Україні. Історія та щоденні події показують, що музейні надбання мають бути під захистом з відповідними заходами. Небезпеки, яким піддаються скансени і їх об'єкти, реальні та масштабні. Фінансові витрати під час організації сховищ часто бувають пов'язані зі значенням об'єктів, цінність яких часом складно визначити, що типово для культурної сфери в Україні.

У зв'язку з цим ефективне використання сховищ стає привабливим, оскільки це економічна альтернатива збільшенню площі та будівництва нових споруд,

проте тут необхідні нові стандарти й інноваційні програмні рішення. За допомогою відповідних стандартів і технічних методів захист та збереження скансенів може стати набагато ефективнішим з фінансового погляду й дасть змогу говорити про майбутні перспективи їх функціонування та розвитку.

■ Висновки

Можна цілком обґрунтовано стверджувати, що скансени — це порівняно новий напрям музейного туризму, який перебуває на етапі свого становлення. Це унікальні соціально-культурні комплекси, спрямовані на реалізацію рекреаційного, розвивального, естетичного потенціалу дозвілля, формування духовної особистості, зміцнення сімейних цінностей і традицій. Основна місія скансенів — донести до майбутніх поколінь унікальність архітектури, побуту, традицій природокористування наших предків в умовах, максимально наближених до автентичних.

Культурну спадщину України можна примножити, але не можна відновити. Втрата культурних цінностей безповоротна, є лише можливість реконструювати їх. Щоб запобігти знищенню історико-культурних цінностей, необхідно виправити вже наявні ушкодження, і цим не допустити подальшого руйнування. Щоб пояснити цю позицію, необхідно переглянути фінансові витрати та міркування національної економіки, безпеки.

Знищення культурних і музейних цінностей під час російсько-української війни, руйнівне мародерство щодо культурних об'єктів минулого, численні незаконні розкопки археологічно важливих місць, а також масові крадіжки об'єктів культури загрожують науковим дослідженням, збереженню цих об'єктів та громадського доступу до нашої спільної культурної спадщини.

Протистояння сучасним викликам і загрозам, що нависли та поглинули Україну, як у широкому значенні цього поняття, так і в межах однієї з її сфер — культурної безпеки вимагає консолідації зусиль міжнародної спільноти. Адаптація до нових інформаційно-цифрових викликів, захист культурного та музейного надбання, особливо під час воєнної російської агресії, є перепорою в культурній сфері України. Це пов'язано, з одного боку, з усвідомленням основних людських цінностей, з іншого — з національними інтересами. Збитки, завдані українським культурним цінностям, мають негативні наслідки для культурної спадщини Європи та світу.

■ Список посилань

- Афанасьєв, О. Є., Бурлака, Є. В., & Маркіна, Ю. М. (2009, 6–7 травня). Скансени України як важливий туристичний ресурс. В *Туристична індустрія: сучасний стан та пріоритети розвитку* [Матеріали конференції] (с. 80–84). Луганський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Борисенко, Ю. С. (2019). Характерні особливості становлення і розвитку скансенів в Україні на початку XXI ст.: культурно-дозвіллева складова. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*, 41, 66–72.
- Бущенко, А. П. (Ред.). (2016). *Зі щитом чи на щиті?: захист культурних цінностей в умовах збройного конфлікту на сході України*. КИТ.

- Каднічанський, Д. А. (2009, 9–11 жовтня). Історична спадщина УПА і туризм. В *Географія і туризм : європейський досвід* [Матеріали конференції] (с. 63–66). Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка
- Кара-Васильєва, Т. (1997). Організація музеїв архітектури в Україні, Польщі та Словаччині. В *Діяльність музеїв просто неба у збереженні культурної спадщини та відродженні духовності народу* [Матеріали конференції] (с. 33–34). Асоціація українських етнологів.
- Кирпан, А. (2008). Скансен - час зупинився, а життя триває. *Карпати. Туризм. Відпочинок*, 2(26), 54–60.
- Криворучка, І. (2008, 12 жовтня). Задля музики – до Львова (із практичного досвіду роботи Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької з німецькомовними туристами). В *Музей XXI століття: актуальні проблеми сьогодення* [Матеріали конференції] (с. 89–95). Новий час.
- Палієнко, М. (2008). *Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій)*. Темпора.
- Czajkowski, J. (Ed.). (1981). *Open-air Museums in Poland*. Panstwowe Wydawnictwo Rolnicze.
- Destruction of cultural heritage is a war crime*. (2022, October 20). EPP Group in the European Parliament. <https://www.eppgroup.eu/newsroom/news/destruction-of-cultural-heritage-is-a-war-crime>
- Mallard, T. (2022, 23 June). *Ukraine: over 150 cultural sites partially or totally destroyed*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-over-150-cultural-sites-partially-or-totally-destroyed>
- Sterio, M. (2017). Individual Criminal Responsibility for the Destruction of Religious and Historic Buildings: The Al Mahdi Case. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49(1), 63–73. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol49/iss1/6>
- Zippelius, A. (1974). *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen*. Rheinland-Verlag.

References

- Afanasiev, O. Ye., Burlaka, Ye. V., & Markina, Yu. M. (2009, May 6–7). Skanseny Ukrainy yak vazhlyvyi turystychnyi resurs [Skansen of Ukraine as an important tourist resource]. In *Turystychna industriia: suchasnyi stan ta priorityty rozvytku* [Tourist industry: current state and development priorities] [Conference proceedings] (pp. 80–84). Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
- Borysenko, Yu. S. (2019). Kharakterni osoblyvosti stanovlennia i rozvytku skanseniv v Ukraini na pochatku XXI st.: kulturno-dozvillieva skladova [Characteristic features of the formation and development of skansen in Ukraine at the beginning of the XXI century: cultural and recreational component]. *Topical problems of History, Theory and practice of Artistic Culture*, 41, 66–72 [in Ukrainian].
- Bushchenko, A. P. (Ed.). (2016). *Zi shchytom chy na shchyti?: zakhyst kulturnykh tsinnosti v umovakh zbroinoho konfliktu na skhodi Ukrainy* [With a shield or on a shield?: protection of cultural property in the context of the armed in the context of the armed conflict in eastern Ukraine]. KYT [in Ukrainian].
- Czajkowski, J. (Ed.). (1981). *Open-air Museums in Poland*. Panstwowe Wydawnictwo Rolnicze [in English].

- Destruction of cultural heritage is a war crime.* (2022, October 20). EPP Group in the European Parliament. <https://www.eppgroup.eu/newsroom/news/destruction-of-cultural-heritage-is-a-war-crime> [in English].
- Kadnichanskyi, D. A. (2009, October 9–11). Istorychna spadshchyna UPA i turyzm [Historical heritage of the UPA and tourism]. In *Heohrafiia i turyzm: yevropeiskyi dosvid* [Geography and tourism: the European experience] [Conference proceedings] (pp. 63–66). Publishing centre at Ivan Franko Lviv National University [in Ukrainian].
- Kara-Vasylieva, T. (1997). Orhanizatsiia muzeiv arkhitektury v Ukraini, Polshchi ta Slovachchyni [Organization of museums of architecture in Ukraine, Poland and Slovakia]. In *Diialnist muzeiv prosto neba u zberezheni kulturnoi spadshchyny ta vidrodzhenni dukhovnosti narodu* [Activity of open-air museums in preserving cultural heritage and revival of people's spirituality] [Conference proceedings] (pp. 33–34). Asotsiatsiia ukrainskykh etnologiv [in Ukrainian].
- Kryvoruchka, I. (2008, October 12). Zadlia muzyky – do Lvova (iz praktychnoho dosvidu roboty Muzychno-memorialnoho muzeiu Solomii Krushelnytskoi z nimetskomovnymy turystamy) [For music - to Lviv (from the practical experience of the of the Solomiya Krushelnytska Music and Memorial Museum with German-speaking tourists)]. In *Muzei XXI stolittia: aktualni problemy sohodennia* [The museum of the XXI century: current problems of the present] [Conference proceedings] (pp. 89–95). Novyi chas [in Ukrainian].
- Kyrpan, A. (2008). Skansen - chas zupynyvsia, a zhyttia tryvaie [Skansen - time has stopped, but life goes on]. *Karpaty. Turyzm. Vidpochynok*, 2(26), 54–60 [in Ukrainian].
- Mallard, T. (2022, 23 June). *Ukraine: over 150 cultural sites partially or totally destroyed*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/ukraine-over-150-cultural-sites-partially-or-totally-destroyed> [in English].
- Paliienko, M. (2008). *Arkhivni tsentry ukrainskoi emihratsii (stvorennia, funktsionuvannia, dolia dokumentalnykh kolektsii)* [Archival centers of Ukrainian emigration (creation, functioning, fate of documentary collections)]. *Tempora* [in Ukrainian].
- Sterio, M. (2017). Individual Criminal Responsibility for the Destruction of Religious and Historic Buildings: The Al Mahdi Case. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 49(1), 63–73. <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol49/iss1/6> [in English].
- Zippelius, A. (1974). *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen* [Handbook of European open-air museums]. Rheinland-Verlag [in German].

TOPICAL ISSUES AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF OPEN-AIR MUSEUMS AT THE PRESENT STAGE

Artem Pozniak

Lecturer,

Kyiv National University of Culture and Arts,

Kyiv, Ukraine

ORCID: 0009-0009-3510-8402

e-mail: Licum@ukr.net

The purpose of the article is to examine the aspects of the formation and development of skansens, their types and peculiarities of functioning, primarily through the prism of problematic realities in Ukraine. *Research results.* The main historical facts of the creation of skansens in the world, aspects and typology of open-air museums in Ukraine are highlighted. The author considers the problems of interpreting the concept of "skansen"; it is emphasised that these are not only traditional museum institutions that work with visitors, but also leisure centres. The article presents the specifics of the most important problems of the modern skansens functioning in Ukraine and the prospects for their possible development. *The scientific novelty* of the study lies in the fact that for the first time, the prospects of open-air museums are considered through the prism of contemporary issues in the cultural sphere, as well as the Russian-Ukrainian war and its destructive factors. *Conclusions.* The main mission of the skansen is to convey to future generations the uniqueness of the architecture, life, and traditions of nature management of our ancestors in conditions as close to authentic as possible. Adaptation to new information and digital challenges, and protection of cultural and museum heritage, especially during the Russian military aggression, is an obstacle in the cultural sphere of Ukraine. The destruction of the cultural and historical heritage of the Ukrainian people is increasingly taking place on purpose, with the aggressor aware of the special status of such sites and objects, so it is almost impossible to talk about the full-fledged work of skansens and their cultural and leisure activities under martial law. And the prospects for their functioning, if not for the Russian military aggression, would have brought the work of open-air museums to a new level. However, the realities and dangers of today, unfortunately, only make us hope that there will be no more destruction and casualties; there is still a long post-war period of recovery and reconstruction ahead.

Keywords: skansen; open-air museum; historical-cultural heritage; monuments of folk architecture; military actions; destruction

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.